

فصلنامه علمی «پژوهش انحرافات و مسائل اجتماعی»

شماره یکم، پاییز ۱۴۰۰: ۱۷۹-۱۵۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۲۲

نوع مقاله: پژوهشی

رابطه بین جوّ مدرسه و هویت اجتماعی دختران

(مورد مطالعه: دانش آموزان شهر کرمان)

* الهام شیردل

** حسین ابراهیمزاده آسمین

*** فاطمه حامی کارگر

چکیده

نوجوانی دوران حساسی در تشکیل هویت اجتماعی دختران در دنیای مدرن همراه با تغییرات مداوم و جهانی شدن است. هدف اساسی این مقاله بررسی رابطه میان ابعاد جوّ مدرسه و ارتباط با دوستان با هویت اجتماعی در میان دختران دبیرستانی شهر کرمان است. در پژوهش حاضر، نظریه گیدنز و روتر و روش پیمایش و ابزار پرسشنامه به کار گرفته شده است. جامعه آماری این پژوهش دانش آموزان دختر دبیرستانی شهر کرمان در سال ۱۳۹۷ هستند. تعداد نمونه ۳۸۰ نفر است که با روش نمونه گیری طبقه بندی متناسب با حجم نمونه انتخاب شدند. نتایج آمار توصیفی و استنباطی به دست آمده از داده ها با نرم افزار SPSS نشان می دهد: الف) هویت اجتماعی اکثر دختران دبیرستانی در سطح متوسط قرار دارد. ب) میان جوّ مدرسه و ارتباط با دوستان با هویت اجتماعی دختران نوجوان رابطه مستقیم و معنادار وجود دارد؛ یعنی با افزایش جوّ عاطفی، آموزشی، تعادل جویی، رویارویی و انتظاری مدرسه، هویت اجتماعی در دانش آموزان بیشتر می شود. ج) اجرای تحلیل رگرسیون چندگانه نشان داد که چهار متغیر جوّ رویارویی مدرسه، ارتباط با دوستان، جوّ انتظاری و جوّ آموزشی مدرسه بر شدت هویت اجتماعی اثر دارند و ۳۵ درصد آن را تبیین می کنند. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که توجه به

* نویسنده مسئول: استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ایران eshirdel@lihu.usb.ac.ir

h.abraham@lihu.usb.ac.ir

** دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ایران

Fhk144@gmail.com

*** دانشجوی دکتری علوم اجتماعی، دانشگاه کاشان، ایران

وضعیت مدارس از بعد اجتماعی رسمی و غیررسمی و سپس ابعاد هنجاری، آموزشی، عاطفی، مدیریتی مدرسه در هویت اجتماعی دختران نقش مهمی ایفا می‌کند. با پایه‌ریزی درست مقدمات هویت اجتماعی می‌توان هم عملکرد آن‌ها در برابر تغییرات اجتماعی را بهبود بخشید و هم از مشکلات تحصیلی و مسائل اجتماعی آینده پیشگیری نمود.

واژه‌های کلیدی: هویت اجتماعی، دختران، جو مدرسه، دوستان.

مقدمه

هویت درک هر شخص از خود و هویت اجتماعی درک هر شخص از خود و دیگران از یک سو و درک دیگران از غیر خود از سوی دیگر است. بنابراین هویت اجتماعی امری ذاتی نیست، بلکه محصول توافق بوده و همواره در حال ساخته شدن است. روانشناسان اجتماعی و جامعه‌شناسان بر این باورند که هویت (حتی هویت فردی) امری غیرشخصی یا به عبارت دیگر امری اجتماعی است که به واسطه دیالکتیک میان فرد و جامعه شکل می‌گیرد. از دیدگاه این افراد، هر چند هویت معمولاً در نگرش‌ها و احساسات شخصی افراد نمود پیدا می‌کند، ولی زمینه و بستر شکل‌گیری آن زندگی جمعی است و تصویری که فرد از خود می‌سازد و یا آگاهی و احساس فرد نسبت به خود، بازتاب نگرش دیگران نسبت به اوست (جنکینز، ۱۳۸۱: ۲۵).

هیچ هویتی جدا از فضای اجتماعی معنی ندارد و شکل‌گیری هویت در فرآیندهای اجتماعی شدن ریشه دارد، اما نباید تصور کرد که هویت اجتماعی یک بار برای همیشه شکل می‌گیرد. تغییر و دگرگونی همچنان که ذات جامعه و تاریخ است، در هویت اجتماعی نیز رایج است. بنابراین، هویت امری اکتسابی است که در جریان تعاملات فرد و درون فضای زندگی شخصی شکل می‌گیرد. هویت اجتماعی شناخت و دانش شخص از جایگاهش در جامعه است، شناختی که وی از تعلق به مقولات اجتماعی یا گروه‌های اجتماعی دارد (هاگ و آبرامز، ۱۹۸۸).

به طور کلی، هویت اجتماعی ترکیبی از مضمون‌های درهم‌آمیخته و جدایی‌ناپذیر اجتماعی- روانی در خلال تعامل است که با تمایزگذاری‌های گروهی مبتنی بر شباهت و تفاوت معنی می‌یابند و همیشه معنای خویش را همزمان از ساخت‌های تاریخی و ساختاری جهان محلی و جهان بزرگتر می‌گیرند. عمل برساختن هویت، فرایند مداومی است که براساس دیالکتیک درونی و بیرونی تعریف و بازتعریف می‌شود (خالق‌پناه، ۱۳۸۴). در دههٔ اخیر بدون هویت اجتماعی، یعنی بدون چارچوب‌های مشخصی که شباهت‌ها و تفاوت‌ها را آشکار می‌سازد، افراد یک جامعه امکان برقراری ارتباطی معنادار و پایدار میان خود نخواهند داشت (کفاشی و همکاران، ۱۳۸۹) و به سبب اهمیت روزافزون هویت اجتماعی به عنوان منبعی برای عمل اجتماعی در افراد جامعه، بحث درباره ابعاد مختلف آن و همچنین عوامل تأثیرگذار بر هویت اجتماعی به یکی از موضوعات مورد

توجه جامعه‌شناسان در دهه‌های اخیر شده است.

در عصر حاضر زنان و دختران در سراسر جهان هویت‌های جا افتاده و سنتی خود را مورد سؤال قرار داده‌اند و می‌خواهند هویتی بیش از هویت خانگی داشته باشند. با این حال برای زنان و دختران، مسائل هویتی بیش از پیش اهمیت می‌یابد، زیرا باید بتوانند موقعیت و هویت اجتماعی خود را در جامعه بازتعریف کنند (گیدنز، ۱۳۷۸). دختران نوجوان در مرحله مهمی هم به لحاظ گروه سنی و هم به لحاظ مقوله جنسیتی از تعریف و بازتعریف هویت اجتماعی قرار دارند که ممکن است در انتخاب‌ها، رفتارها و به تبع آن در سرنوشت زندگی و آینده آن‌ها و اطرافیان‌شان نقش مهمی داشته باشد. هویت اجتماعی قوی دختران نوجوان می‌تواند به افزایش مهارت حل مسائل فردی، خانوادگی و حتی مشارکت آن‌ها در جامعه و فعالیت‌های اجتماعی سازنده هدایت شود و یا برعکس هویت اجتماعی ضعیف دختران نوجوان باعث می‌شود مسئولیت‌پذیری اجتماعی در آنها کاهش یافته و توانایی مقابله با مشکلات و حل مسائل زندگی را نداشته باشند و در آینده مسائل زیادی را برای آن‌ها و خانواده و جامعه به بار آورد.

هویت‌ها در خلأ ساخته نمی‌شوند. زمینه‌های بین فردی و اجتماعی می‌توانند آن را تسهیل کرده و یا تحمیل کنند (مارسیا، ۲۰۰۲). جامعه‌پذیری از طریق عوامل خانواده، همسالان، مدرسه، وسایل ارتباط جمعی و سازمان‌ها صورت می‌پذیرد. هر انسانی با شخصیت خاص خویش به فرایند جامعه‌پذیری پاسخ می‌دهد و در عین حال همشکلی کافی برای کنش متقابل معنی‌دار به وجود می‌آید. بنابراین ادراک فرد از هویت اجتماعی خود و سطح کیفی کار، قضاوت او درباره خود و چگونگی عمل، انگیزه برای پیشرفت و حل مشکلات، سطح آرزوها، طرز تلقی از مدرسه، معلمان و جامعه، احساس او درباره شایستگی و توانایی غلبه بر مشکلات و کنترل محیط، همگی به واقعیت اجتماعی و فرایندهای مقایسه اجتماعی بستگی پیدا می‌کند (مجله رشد آموزش علوم اجتماعی، ۱۳۷۲).

نوجوانی به طور کلی زمان اجتماعی شدن و یکی از دوره‌های حساس در تشکیل هویت اجتماعی افراد است و نوجوانان در این دوره ممکن است شدیداً احساس تنهایی کنند و در نتیجه پذیرفته شدن از سوی همسالان و داشتن چند دوست صمیمی برای آنان بسیار مهم است (برک، ۱۳۸۵). یکی از راه‌های هویت‌یابی نوجوانان از طریق همسالان و تعامل با دوستان است که نقش اساسی در شناخت اجتماعی نوجوانان و

ایجاد هویت اجتماعی در آنان دارد (پارا، ۲۰۰۲). نوجوانان در ارتباط با همسالان خویش، آنان را منابع اطلاعاتی بسیار مهم برای انتقال تجربه‌ها و ارزش‌های خارج از محیط خانواده می‌دانند. زیرا از این طریق واقعیت‌های جهان پیرامون خویش را بهتر می‌آموزند و باز خودهای دیگران را درباره، اندیشه، احساسات و رفتار خویش دریافت می‌کنند و نوجوانان طی تعاملاتی که با همسالان خود دارند، فرآیند اجتماعی شدن را طی کرده و به هویت اجتماعی می‌رسند (صفری شالی، ۱۳۹۵: ۱۳۱).

یکی از مؤلفه‌های تأثیرگذار در هویت اجتماعی نوجوانان، مدرسه است که از طریق برنامه‌های فوق برنامه و کتاب‌های درسی و با ارائه فرصت‌های غنی و گوناگون می‌تواند تأثیر اساسی بر رشد هویت جوانان بگذارد (کوپر، ۱۹۹۸). از این رو می‌توان گفت مدرسه به‌عنوان یکی از نهادهای اجتماعی قدرتمند، نقش مؤثری در شکل‌گیری هویت اجتماعی نوجوانان دارد و با انجام برنامه‌های متنوع فرهنگی و اجتماعی، زمینه را برای اجتماعی شدن و شکل‌گیری هویت اجتماعی مطلوب فراهم سازد (واین و وایت، ۱۹۹۷). زیرا دانش‌آموزان خصوصاً دختران در سنین نوجوانی بعد از خانواده، بیشتر تحت تأثیر جو مدرسه بوده و بخش مهمی از ارتباطات اجتماعی آنان در فضای مدرسه شکل می‌گیرد. موضوعی که اهمیت بررسی جو مدرسه و تأثیر آن بر هویت اجتماعی را بیش از پیش نمایان می‌سازد.

در این پژوهش به بررسی جو حاکم بر مدرسه و همچنین نقش گروه‌های دوستان و تأثیر آنان در هویت اجتماعی دختران دانش‌آموز دبیرستانی در شهر کرمان پرداخته شده است. در واقع این مهم است که جو مدرسه و کدام ابعاد آن تأثیر بیشتری در هویت اجتماعی دانش‌آموزان دبیرستانی دختر می‌گذارد تا بطور علمی سازمان آموزش و پرورش به‌عنوان یکی از بازیگران و ذی‌نفعان مهم در عرصه اجتماعی و فرهنگی بتوانند برنامه‌ریزی‌های مفید و کارآمدی را در این زمینه فراهم آورند. به خصوص اینکه بخش مهمی از فرآیند اجتماعی شدن و نیز تشکیل هویت اجتماعی در محیط مدرسه صورت می‌گیرد و مدرسه بعد از خانواده اولین محیط اجتماعی تجربه شده توسط افراد است بسیاری از دانش‌آموزان نوع نگرش خود نسبت به جامعه را از مدرسه دریافت می‌کنند و نوع فعالیت‌ها و همچنین فضای حاکم در مدرسه در تشکیل هویت اجتماعی نوجوانان نقش مهمی دارد و به نظر می‌رسد با توجه به تفاوت‌های جنسیتی در درک مفهوم هویت

اجتماعی توجه به هویت اجتماعی دختران دانش‌آموز در سن حساس نوجوانی بسیار حائز اهمیت است و می‌تواند ملاک عمل بسیاری از دانش‌آموزان دختر بوده و در انتخاب‌های آنان در آینده بسیار تاثیرگذار باشد. با توجه به مقتضیات دنیای مدرن و منابع هویتی چندگانه در گروه نوجوانان دختر این پژوهش سعی دارد بفهمد هر کدام از عوامل گروه دوستی و مدرسه چه میزان با هویت اجتماعی دختران دبیرستانی شهر کرمان رابطه دارد.

پیشینه پژوهش

بر اساس نتایج به دست آمده از پژوهش امیدیان و همکاران (۱۳۹۸)، جو مدرسه به عنوان یک عامل اجتماعی با مهارت‌های حل تعارض رابطه متقابل دارد. این دو متغیر با اثرگذاری بر ویژگی وظیفه‌شناسی به بهبود هویت تحصیلی و التزام تحصیلی در دانش‌آموزان منجر می‌شوند. به علاوه جو مدرسه به صورت مستقیم بر هویت تحصیلی و التزام تحصیلی به عنوان دو متغیر مهم اثرگذار بر عملکرد تحصیلی آثار مثبتی دارند؛ بنابراین لازم است که مدیران و برنامه‌ریزان به نقش عناصر اجتماعی جو مدرسه و مهارت‌های حل تعارض در مدرسه توجه بیشتری داشته باشند.

آمال (۱۳۹۰) نیز در بررسی سیمای هویت اجتماعی جوانان ایرانی، بیان می‌دارد که یکی از کارگزاران جامعه‌پذیری، مدرسه و محل آموزش است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، آموزش رسمی با هویت اجتماعی، رابطه مثبتی در سطح ۹۹ درصد دارد؛ بدین معنا که هر چه میزان آموزش‌های رسمی جوانان بیشتر باشد، سطح هویت اجتماعی آنان نیز بالاتر خواهد بود و این موضوع تابع محل سکونت افراد نیست.

میرهاشمی و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی به بررسی ارتباط برخی از عوامل اجتماعی با هویت اجتماعی دانش‌آموزان دبیرستان‌های دولتی شهرستان گیلان غرب پرداختند. تحلیل داده‌ها نشان داد بین متغیرهای اجتماعی و هویت‌های شخصی و ارتباطی دانش‌آموزان همبستگی معنادار وجود ندارد، اما بین متغیرهای اجتماعی و هویت‌های اجتماعی و جمعی دانش‌آموزان همبستگی معنادار به دست آمد. صفری شالی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهش دیگری با عنوان «تاثیر عوامل اجتماعی شدن بر هویت نوجوانان (همسالان، مدرسه و رسانه)» در مطالعه‌ای مقطعی درباره دانش‌آموزان

دبیرستانی شهر تهران، به این نتیجه رسیدند که به ترتیب همسالان و مدرسه، دارای بیشترین تأثیر در هویت جوانان هستند.

باقری و سلیمانی نژاد (۱۳۸۹) به بررسی جامعه‌شناختی وضعیت هویت جوانان دبیرستان شهر ایلام پرداخته‌اند. این پژوهش به شیوه پیمایش و با استفاده از نظریه گیدنز انجام شده است. نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد رابطه متغیر تحصیلات و هویت فردی مثبت و معنادار است؛ یعنی با بالا رفتن میزان تحصیلات جوانان هویت فردی آنان تقویت می‌شود. همچنین متغیر پایگاه اقتصادی و اجتماعی با هویت قومی و گروهی رابطه معناداری دارد. در مجموع متغیرهای فردی بیشترین تأثیر را در شکل‌گیری هویت اجتماعی دارند.

اکبریور (۱۳۸۱) با پژوهشی در زمینه بررسی عوامل اجتماعی-اقتصادی مؤثر بر هویت اجتماعی دانش‌آموزان متوسطه در شهر شیراز به این نتیجه رسیده است که از بین عوامل مرتبط با آموزش رسمی و ابعاد مختلف هویت اجتماعی دانش‌آموزان در ناحیه مورد نظر، نوع مدرسه و معدل دارای رابطه معنادار هستند.

پارسا پژوه (۱۳۷۹) در پژوهش خود تحت عنوان، بررسی هویت فرهنگی دختران نوجوان، با اتخاذ دو دیدگاه نظری به بررسی مسئله هویت فرهنگی در بین دختران نوجوان پرداخته است. اولین دیدگاه بر پایه این تعریف استوار است که هویت فرهنگی را شناسنامه فرهنگی یک جامعه می‌دانند. در دیدگاه دوم هویت را ناشی از عضویت در گروه خاصی می‌داند. مسئله اصلی پژوهش این است که چگونه محیط و شیوه زندگی فرد به او هویت فرهنگی می‌دهد. روش مطالعه این پژوهش کیفی بوده و در نهایت به این نتیجه کلی می‌رسد که تعلق‌های اجتماعی رابطه متقابلی با هویت فرهنگی دارد.

پژوهش میهر و برت (۲۰۰۵) بیان داشتند که مدرسه اطلاعاتی را درباره ارزش‌ها و نمادهای ملی به دانش‌آموزان منتقل می‌کند و تصویر نمادینی از ملت به آن‌ها ارائه می‌دهد. کتاب‌های تاریخ، اغلب روایت‌های مستندی را درباره ریشه‌های تاریخی ملت آن‌ها به دانش‌آموزان ارائه می‌دهد که هسته ارزش‌های جمعی کشور آنها را دربردارند. دانش‌آموزان با شرکت در فعالیت‌های مدرسه‌ای ارزش‌های فرهنگی و ملی خویش را درونی می‌کنند و مدرسه و نوع فعالیت‌های انجام شده در آن می‌تواند هویت اجتماعی دانش‌آموزان را با تأکید بر هویت ملی آنان شکل دهد (بومن و سونیبر، ۲۰۰۴). ویلیامز

(۱۹۸۴) نیز با بیان اینکه اکثر جامعه‌شناسان و روان‌شناسان اجتماعی، در بررسی هویت بیشتر تمرکزشان روی رفتارهای درون‌گروهی است به این نکته اشاره دارند که جنسیت نیز در هویت اجتماعی نقش مهمی دارد و مردان و زنان درک متفاوتی از هویت خود در جامعه دارند. سیداینوس و همکاران (۲۰۰۴) نیز با بررسی آثار عضویت در گروه‌های دوستان به بررسی هویت دانشجویان پرداختند و نشان دادند که عضویت در گروه‌های مختلف دوستی تأثیر بسزایی در رفتارهای دانشجویان و حتی نوع نگرش آنان نسبت به خود و جامعه شان دارد و از عوامل مؤثر بر هویت اجتماعی جوانان است.

ریموند و همکاران (۲۰۱۰) در پژوهشی با عنوان «هویت اجتماعی، یک رویکرد چندبعدی» به بررسی جنبه‌های مختلف هویت دانش‌آموزان آمریکایی پرداخته و به این نتیجه رسیدند که جنسیت، قومیت، مذهب، نوع مدرسه و فضای حاکم بر آن و حتی نوع سرگرمی‌های جوانان در تشکیل هویت اجتماعی آنان نقش مهمی دارد. کاردناس (۲۰۲۰)، نیز در پژوهش «عضویت در گروه جدید و فرآیند شناسایی، تلاش برای هویت اجتماعی مثبت» به بررسی این مهم پرداختند که آیا عضویت در گروه‌های جدید می‌تواند هویت اجتماعی قبلی را تغییر دهد؟ و ارزش‌های گروه جدید چگونه بر تغییرات هویتی افراد اثر می‌گذارد؟ و به این نتایج دست یافتند که عضویت در گروه‌های فرهنگی جدید و ارتباطات جدید می‌تواند هویت اجتماعی افراد را تغییر دهد و حتی ارزش‌های مثبت آنان را دچار تغییر کند و هرچه ارتباط با گروه‌های جدید بیشتر و با گروه‌های فرهنگی قبلی کمتر باشد، سرعت تغییر در نگرش جوانان بیشتر خواهد بود. الیوتی و همکاران (۲۰۲۰) نیز در مطالعه خود با بررسی نقش مادر، همسالان و جنسیت در تشکیل هویت اجتماعی نوجوانان دبیرستانی آمریکایی، نشان دادند که مادران و حتی نوع شغل آنان، گروه‌های دوستی که نوجوانان با آنها بیشترین ارتباط را دارند و حتی جنسیت درک‌های متفاوتی از هویت اجتماعی به دانش‌آموزان دبیرستانی می‌دهد و حتی در انتخاب‌های آنان در آینده بسیار مهم است.

همان‌طور که در بررسی پژوهش‌های صورت گرفته آمده‌است، پژوهش‌های داخلی یا به بررسی هویت اجتماعی و متغیرهای مؤثر بر آن پرداخته‌اند و یا بررسی جو مدرسه و تأثیر آن هویت تحصیلی و روندهای آموزشی دانش‌آموزان را مورد توجه قرار داده‌اند و

مشخصاً به بررسی رابطه ابعاد مختلف جو مدرسه و بررسی تأثیرات آن بر هویت اجتماعی دانش‌آموزان نپرداخته‌اند. موضوعی که به نظر بررسی آن جهت سیاست‌گذاری‌های کلان آموزشی ضروری به نظر می‌رسد. این پژوهش تاثیر ابعاد مختلف جو مدرسه بر هویت اجتماعی دانش‌آموزان را بررسی می‌نماید.

چارچوب نظری

تاجفل هویت اجتماعی را آگاهی فرد از تعلقش به گروه خاصی تعریف می‌کند که در جریان آن، فرد از نظر ارزشی و عاطفی تأمین می‌شود. به عبارت دیگر هویت اجتماعی احساس تعلق فرد به گروه خاصی است و با هویت شخصی که بیانگر نگرش‌های منحصر به فرد، شخص است، تفاوت دارد (تاجفل، ۱۹۷۹). وی عضویت گروهی و به تبع آن هویت اجتماعی را متشکل از سه عنصر می‌داند؛ عنصر شناختی (آگاهی از اینکه فرد به یک گروه تعلق دارد)، عنصر ارزشی (فرض‌هایی درباره پیامدهای ارزشی مثبت یا منفی عضویت گروهی) و عنصر احساسی (احساسات به گروه و افرادی که رابطه‌ای خاص با آن گروه دارند). بنابراین، هویت اجتماعی از دیدگاه تاجفل بخشی از برداشت فرد درباره خود است که از آگاهی او به عضویت در گروه‌های اجتماعی سرچشمه می‌گیرد و اهمیت ارزشی و احساسی عضویت را نیز دربرمی‌گیرد (همان).

گیدنز معتقد است خود یک امر منفعل نیست که فقط از طریق تأثیرات درونی شکل بگیرد. افراد ضمن اینکه اقدام به ساختن و پرداختن هویت شخصی خویش می‌کنند، در ایجاد بعضی از تأثیرات اجتماعی دنیای اطراف خود مشارکت دارند؛ در نتیجه افراد با انتخاب‌های متعددی روبرو می‌شوند که جوامع امروزی در پیش روی آنها قرار داده است و این وضعیت سبب می‌شود که افراد در تشکیل هویت خود دارای تنوع و گوناگونی مراجع هویت‌ساز باشند. گیدنز بر این باور است که تغییر شکل هویت شخصی و پدیده جهانی شدن در دوران متأخر دو قطب دیالکتیک محلی و جهانی را تشکیل می‌دهند (گیدنز، ۱۳۸۷: ۵۶). گیدنز می‌گوید که گاهی برای نشان دادن هویت خاصی، بدن و اعمال خود را جوری تنظیم می‌کنیم و کنش‌هایی انجام می‌دهیم که تفسیر آنها در نظر دیگران، آن‌طوری باشد که ما می‌خواهیم. در دنیای مدرن، این رفتارها و کنش‌ها تحت تأثیر محیطی است که در آن قرار می‌گیریم و باید این آمادگی را داشته باشیم که رفتار

و کنش‌های خود را با محیط سازگار کنیم (گیدنز، ۱۳۸۷: ۱۴۵-۱۴۴).

گیدنز معتقد است هویت اجتماعی افراد براساس خودآگاهی و هم تحت تأثیر شرایط و موقعیت‌های اجتماعی در زمان و مکان شکل می‌گیرد، همچنین عملکردهای اجتماعی، روند بازتابی بودن آن، عقلانیت و خودآگاهی فرد و بازاندیشی آن، هویت فرد را همیشه در فرایند ساخت‌یابی قرار می‌دهد. خصوصاً در عصر جدید که نهادهای امروزی هم در آن دخالت دارند. به زعم وی، هر چیزی در زندگی اجتماعی، از نظام‌های جهانی گرفته تا آنچه وضعیت فکری فرد محسوب می‌شود، در یک کردار و راه و رسم اجتماعی به وجود می‌آید. از این رو گیدنز معتقد است که هویت اجتماعی هم مانند هویت شخصی در روند ساخت‌یابی و با توجه به موقعیت‌ها، شرایط و احوال و اوضاع اجتماعی، اقتصادی و نیز خود آگاهی شکل می‌گیرد. آگاهی به هویت شخصی و اعتماد، اطمینان و کنش متقابل اشخاص نقش مهمی در هویت اجتماعی بر عهده دارند. البته در هویت اجتماعی و باز تولید آن قراردادها و رسوم اجتماعی نیز مهم‌اند (گیدنز، ۱۳۷۸). گیدنز معتقد است احساس هویت اجتماعی به واسطه دیالکتیک میان فرد و جامعه شکل می‌گیرد. هویت معمولاً در نگرش‌ها و احساسات افراد نمود می‌یابد؛ و بستر شکل‌گیری آن زندگی جمعی است. نهادهای گوناگون اجتماعی اعم از آموزشی، فرهنگی نظیر مدرسه و نحوه احساس تعلق و پیوندهای گروهی نظیر ارتباط با دوستان همه و همه در ایجاد و دگرگونی هویت اجتماعی نقش دارند. هویت دختران نوجوان مجموعه‌ای از هویت‌های اجتماعی و در برگیرنده‌ی هویت‌های جنسیتی، گروهی، قومی و ملی است. که این هویت، امروزه تحت تأثیر فرآیندهای گوناگونی قرار دارد (مقدس و خواجه نوری، ۱۳۸۴: ۱۷).

پس در نهایت با توجه به نظریات گیدنز می‌توان گفت افراد دارای یک هسته اولیه خود هستند که دارای سه وجه اعتماد بنیادی، ویژگی‌های فردی و جامعه‌پذیری است؛ اعتماد بنیادی از طریق تفسیر موفقیت آمیز فرد از کنش‌های خود و ایجاد کنش‌های موفق، ویژگی‌های فردی با ایجاد تفسیرهای موفقیت آمیز خود و دیگران از کنش‌ها و ایفای نقش‌های متعدد و جامعه‌پذیری نیز با درونی کردن هنجارها و ایجاد سازگاری با محیط بر روی شکل‌گیری فرایند هویت تأثیر می‌گذارند. بنابراین افراد در کنش‌های روزمره و با تفسیری که از کنش‌های خود و دیگران دارند و همچنین با ارجاع به منابع هویت‌ساز که می‌تواند خانواده، مراکز آموزشی، گروه دوستان و وسایل ارتباط جمعی

باشد، اقدام به تشکیل هویت خود می‌کنند. در واقع این روابط و تعاملات کنشگران با هم و در محیط اجتماعی تحت تأثیر هنجارها و ارزش‌هایی است که می‌تواند باعث تسهیل کنش‌های کنشگران گردد و به شکل‌گیری هویت افراد کمک می‌کند (جهانگیری و معینی، ۱۳۸۹: ۴۸-۴۹).

روتر در نظریه خود بیان می‌کند که مدارس بر رفتارهای اجتماعی و تحصیلی کودکان مؤثر هستند. عواملی که روتر آنها را حائز اهمیت می‌دانست شامل کیفیت کنش متقابل میان معلم و دانش‌آموز، جو همکاری و مراقبت میان معلمان و دانش‌آموزان و تدارک سازمان یافته مطالب درسی بودند. مدارس می‌تواند محیط یادگیری عالی فراهم می‌کردند، همیشه از لحاظ منابع مادی یا ساختمان مجهزتر نبودند. عواملی که روتر به آنها اشاره کرده است اغلب در مدارس به حداکثر می‌رسد که به دانش‌آموزان دارای انگیزه کافی خدمت می‌کنند و از معلمان خود حمایت می‌کنند. نظریه روتر در واقع نشان می‌دهد که تفاوت‌های سازمان و جو مدرسه می‌تواند عوامل خارجی مؤثر بر هویت و رفتار اجتماعی دانش‌آموزان باشد. حتی بهبود کیفیت آموزش، جو اجتماعی مدرسه و الگوهای کار مدرسه می‌تواند به کودکان خانواده‌ها کمک کنند تا هویت اجتماعی خود را بهبود بخشند (گیدنز، ۱۳۸۳: ۴۶۶). پس می‌توان چنین بیان داشت که برای نوجوانان، جو مدرسه و ابعاد مختلف آن از منابع شکل‌گیری هویت اجتماعی است. موضوعی که در پژوهش‌ها مورد توجه قرار نگرفته است و لازم است تأثیر ابعاد مختلف جو مدرسه بر هویت اجتماعی دانش‌آموزان مورد بررسی قرار گیرد.

در پژوهش حاضر بر اساس نظریه گیدنز، روتر و مید و با الهام از تحقیقات انجام‌شده در نمونه‌های دیگر جو مدرسه و ارتباط با دوستان با هویت اجتماعی دانش‌آموزان دختر دبیرستانی مؤثر در نظر گرفته شد. با توجه به مباحثی که ذکر شد و نتایج تحقیقات پیشین به نظر می‌رسد که:

- میان جو عاطفی مدرسه و هویت اجتماعی دختران دبیرستانی رابطه معنادار وجود دارد.

- میان جو آموزشی مدرسه و هویت اجتماعی دختران دبیرستانی رابطه معنادار وجود دارد.

- میان جو تعادل جویی مدرسه و هویت اجتماعی دختران دبیرستانی رابطه معنادار

وجود دارد.

- میان جو رویارویی مدرسه و هویت اجتماعی دختران دبیرستانی رابطه معنادار وجود دارد.

- میان جو انتظاری مدرسه و هویت اجتماعی دختران دبیرستانی رابطه معنادار وجود دارد.

- میان ارتباط با دوستان و هویت اجتماعی دختران دبیرستانی رابطه معنادار وجود دارد.

روش پژوهش

روش تحقیق این پژوهش، پیمایشی است و اطلاعات مورد نیاز با ابزار پرسشنامه گردآوری شده است. جامعه آماری پژوهش دانش‌آموزان دختر متوسطه اول و دوم در سال تحصیلی ۱۳۹۷-۱۳۹۸ در شهر کرمان بوده است. در سال تحصیلی ۱۳۹۷-۱۳۹۸ کل دانش‌آموزان دختر شهر کرمان برابر با ۳۶۲۴۶ نفر بود که در دو ناحیه به تحصیل مشغول بودند. با ضریب اطمینان ۹۵٪ تعداد نمونه در این پژوهش ۳۸۰ نفر بود که به روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی متناسب با حجم نمونه انتخاب شدند. براساس جمعیت هر ناحیه سهمی از نمونه به نواحی اختصاص یافت و در هر ناحیه تعدادی از دبیرستان‌های دخترانه به‌طور تصادفی انتخاب و بر اساس جمعیت هر مدرسه نیز پرسشنامه توزیع شد. در این مرحله سعی شد که پرسشنامه بر اساس پایه تحصیلی به نسبت توزیع شود. در مرحله نهایی به‌هنگام توزیع پرسشنامه در کلاس تلاش شد تا به‌طور تصادفی براساس فهرست کلاس دانش‌آموزان انتخاب گردند.

به منظور اندازه‌گیری هویت اجتماعی دانش‌آموزان دختر مورد مطالعه از ۱۵ گویه و برای سنجش جو مدرسه ۱۸ گویه استفاده شد که این سنجش‌ها در پژوهش‌های گوناگون (مقدس و خواجه نوری، ۱۳۸۴؛ زاهد زاهدانی و الماسی، ۱۳۸۶؛ خلخالی، ۱۳۷۹) مورد استفاده قرار گرفته و اعتبار آن‌ها تأیید شده است. سوالات متناسب با نمونه پژوهش حاضر مجدداً مورد بازبینی قرار گرفت. همه سوالات در قالب طیف لیکرت و سطح یا مقیاس فاصله‌ای مطرح و برهمین اساس نمره‌دهی انجام شد. به منظور تعیین اعتبار صوری، پرسشنامه به شماری از متخصصان داده شد و اصلاحات مورد نظر انجام گرفت. برای سنجش

پایایی، ضریب آلفای کرونباخ در مورد گویه‌های طراحی شده برای سنجش هریک از متغیرهای اصلی، محاسبه شد. ضریب آلفای کرونباخ برای طیف هویت اجتماعی دانش‌آموزان ۰/۸۷، ضریب آلفای کرونباخ برای طیف جو مدرسه به طور کلی با ۱۹ گویه ۰/۷۳ و برای مؤلفه‌های آن جو تعادل جویی با ۴ گویه ۰/۷۵، جو رویارویی با ۴ گویه ۰/۷۳، جو آموزشی با ۴ گویه ۰/۷، جو عاطفی با ۴ گویه ۰/۶۷، جو انتظاری با ۳ گویه ۰/۶۴ به دست آمد.

به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS ۲۲ استفاده شد. تجزیه و تحلیل داده‌های این پژوهش در دو سطح توصیفی و استنباطی صورت گرفت. در سطح توصیفی با بهره‌گیری از مشخصه‌های آماری مانند فراوانی و درصد به تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته شد و در سطح استنباطی از ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چندمتغیره، به منظور تحلیل روابط میان متغیرهای مستقل و وابسته و آزمون فرضیه‌ها استفاده شد.

تعریف مفاهیم

جو مدرسه: در دهه‌های اخیر تلاش‌های بسیار برای مطالعه محیط و جو اجتماعی کلاس، صورت گرفته است. در یک تعریف از جو مدرسه، آن را احساسی دانسته‌اند که فرد از طریق تجارب درون سیستم مدرسه کسب می‌کند. به طور دقیق‌تر، جو مدرسه ترکیبی از هنجارها، انتظارات و عقاید مشخص‌کننده نظام اجتماعی مدرسه است که از سوی اعضای مدرسه ادراک می‌شود (خلخال، ۱۳۷۹). با توجه به تعریف ذکر شده، در پژوهش حاضر جو مدرسه با مؤلفه‌های زیر مورد بررسی قرار گرفت:

جو عاطفی مدرسه: ادراک دانش‌آموزان مدرسه از وضعیت احساسی، روانی و هیجانی‌شان نسبت به عوامل تشکیل دهنده سازمان مدرسه.

جو آموزشی مدرسه: ادراک دانش‌آموزان مدرسه در مورد وضعیت علمی، مهارتی و حرفه‌ای سازمان مدرسه.

جو تعادل جویی مدرسه: ادراک دانش‌آموزان از وضعیت اداری، مدیریتی و انضباطی سازمان مدرسه.

جو رویارویی مدرسه: ادراک دانش‌آموزان در مورد وضعیت ارتباطی و اجتماعی

عوامل درون سازمان مدرسه.

جو انتظاری مدرسه: ادراک دانش‌آموزان از وضعیت هنجاری، اهداف، توقعات و مقاصد سازمان مدرسه (همان: ۹۳).

هدف اصلی فرآیند تعلیم و تربیت، رشد همه‌جانبه دانش‌آموزان است که این هدف ایجاب می‌کند که جو مبتنی بر مشارکت، احترام متقابل و صمیمیت بر کلاس و مدرسه حاکم باشد (حسین چاری و خیر، ۱۳۸۲).

هویت اجتماعی: هویت از نظر لغوی به معنی یکی شدن با خود و دیگران مطرح گردیده و دارای دو بُعد فردی و اجتماعی است (عاملی، ۱۳۸۹). همچنین هویت مجموعه‌ای از معانی است که چگونه بودن را در خصوص نقش‌های اجتماعی به فرد القا می‌کند و به فرد می‌گوید که او کیست و مرجعی برای بیان کیستی و چیستی او تشکیل می‌دهد (عاملی، ۱۳۸۹). سخن گفتن از خصوصیات اجتماعی، عقاید، ارزشها، رفتارها و نگرشهای متمایز گروه‌های اجتماعی، به معنای سخن گفتن از هویت اجتماعی آنهاست. هویت اجتماعی، به ساده‌ترین بیان، تعریفی است که فرد، بر مبنای عضویت در گروه‌های اجتماعی (نظیر قومیت، ملیت، جنسیت و...) از خویش دارد (براون، ۱۹۸۵: ۷۷۱). همچنین هویت اجتماعی یک فرد به خصوصیات و مشخصات و تفکراتی اشاره می‌کند که فرد آنها را از طریق اشتراکات اجتماعی، عضویت در گروه‌ها و مقوله‌های اجتماعی کسب می‌کند. این گروه‌ها و مقوله‌ها متفاوت هستند و شامل نژاد، مذهب، قومیت، ملیت، جنسیت و احزاب سیاسی می‌شود. زمانی که یک فرد عضو یک گروه می‌شود، یک سری خصوصیات و ویژگی‌هایی را از آن به دست می‌آورد که در بین گروه یا مقوله مورد نظر مشترک است. با درونی نمودن این خصوصیات، فرد نسبت به آن گروه احساس تعلق پیدا می‌کند. هویت اجتماعی یک فرد باعث ایجاد «ما» در برابر «آنها» می‌شود (مهرمند و همکاران، ۱۳۸۸: ۹۵). بر این اساس، در این پژوهش هویت اجتماعی بر مبنای ارزش و احساس و نگرش فرد نسبت به خصوصیات خود در روابط اجتماعی، تعلق به ملیت ایرانی و دینی مورد سنجش قرار گرفت.

هویت ملی: هویت ملی به معنای احساس تعلق و وفاداری به عناصر و نمادهای مشترک در اجتماع ملی است. مهم‌ترین عناصر و نمادهای ملی که سبب شناسایی و تمایز می‌شوند، عبارت‌اند از: سرزمین، دین و آیین، آداب و مناسک، تاریخ، زبان و ادبیات

و مردم و دولت. در درون یک اجتماع ملی، میزان تعلق و وفاداری به هر یک از عناصر و نمادهای مذکور، احساس هویت ملی آنها را مشخص می‌سازد (یوسفی، ۱۳۸۰: ۱۳). احساس تعلق و علاقه به کشور و ارزش‌های ملی مانند: آب، خاک، زبان و... هویت ملی در نظر گرفته می‌شود و با توجه به ابعاد فوق‌گویه‌ها براساس مقیاس پنج‌ارزشی لیکرت ارزش‌گذاری شده‌اند.

هویت دینی: بر اساس نظریه هویت اجتماعی تاجفل هویت دینی عبارت است از میزان شناخت فرد از تعلق و ارتباطش با دینی خاص و پیامدهای ارزشی مثبتی که فرد برای این تعلق و ارتباط قائل است و احساسات خاص فرد نسبت به آن دین و نسبت به افرادی که مانند او رابطه‌ای مشابه با آن دین دارند (تاجفل، ۲۰۱۰). در واقع، هویت دینی عبارت است از تعریف شخص از خود بر اساس تعلق داشتن به دینی خاص به همراه ملاحظات ارزشی و احساسات مرتبط با آن وضعیت همچنین، هویت دینی را میتوان به مجموعه‌ای شناختی، روانی و اعتقادی تعریف کرد که شامل هنجارها، باورها، ارزش‌ها و آگاهی‌های خاص فردی و اجتماعی که حول مفهومی مقدس ایجاد شده است.

ارتباط با دوستان: در دوران نوجوانی، گسترش شبکه‌ی روابط اجتماعی، فرد را به‌شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد. به همین دلیل توانایی در برقرار نمودن ارتباط موثر با همسالان و احساس پذیرفته شدن در جمع آنان و عدم تنهایی، نقش کلیدی را در گذار موفقیت‌آمیز از این دوران ایفا می‌کند (سیف، ۱۳۸۳). البته ارتباط با دوستان در گروه‌های سنی و جنسیتی مختلف سبک و سیاق‌های متفاوتی دارد و دختران نوجوان برای در میان گذاشتن درونی‌ترین افکار و اسرارشان آمادگی بیشتری دارند و در دوستی‌هایشان به دنبال صمیمیت هستند (ابراهمی، ۱۳۹۳: ۶۹). در این پژوهش ارتباط با دوستان در دو بعد کمی و کیفی در نظر گرفته شد. در بعد کمی میزان ارتباط فرد با دوستان و در بعد کیفی میزان صمیمیت و کمک دوستان به یکدیگر مورد سنجش قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش

به منظور شناخت کلی از ویژگی‌های فردی پاسخگویان این پژوهش، نتایج توصیفی نشان می‌دهد که میانگین سنی پاسخگویان ۱۶ سال بوده است. اکثر آنها دانش‌آموز مقطع متوسطه دوم بوده‌اند. همچنین اغلب پاسخگویان (۸۶/۹٪ پاسخگویان) متولد

شهر کرمان هستند و تنها ۱/۱۳٪ متولد سایر شهرها بوده اند. توزیع فراوانی متغیر طبقه اجتماعی دانش‌آموزان نشان داد طبقه متوسط دارای بیشترین فراوانی ۶۳ درصد و طبقه پایین دارای کمترین فراوانی ۸ درصد بود. اکثر پاسخگویان در خانواده چهار نفری زندگی می‌کنند و کمترین تعداد اعضای خانواده ۲ نفر بوده است که دارای فراوانی ۱۰ بوده است. در پاسخ به سؤال معدل سال گذشته اکثریت پاسخگویان (۴۴/۶٪) معدل خود را ۱۹ عنوان کرده‌اند. در مورد تحصیلات پدر و مادر باید عنوان کرد، اکثر پاسخگویان به ترتیب ۷/۳۵٪ و ۶/۳۷٪ سطح دیپلم را ذکر کرده‌اند.

نتایج توصیفی متغیر هویت اجتماعی به این شرح است. تقریباً ۷۴/۸ درصد از دانش‌آموزان هویت اجتماعی در سطح متوسط داشته‌اند. در بین ۱۷/۶ درصد از پاسخگویان هویت اجتماعی در سطح کم وجود داشته است. ۷/۶ درصد از دانش‌آموزان در سطح زیاد هویت اجتماعی را ذکر کرده اند. جدول شماره ۱ به بررسی توزیع فراوانی پاسخگویان به متغیر هویت اجتماعی پرداخته است. نتایج توصیفی متغیر پایبندی به هویت دینی و برخی گویه‌های آن به این شرح است. به‌طور کلی تقریباً ۶۵٪ از دختران از نظر پایبندی به هویت دینی در سطح پایین، ۲۵٪ در سطح متوسط و ۱۰٪ در سطح بالا قرار دارند. نتایج توصیفی نشان می‌دهد ۷۷٪ از نوجوانان از نظر هویت ملی در سطح متوسط قرار دارند. اکثریت پاسخگویان (۴۷٪) عنوان کردند که نمی‌توانند نسبت به مسائل کشورشان بی‌تفاوت باشند.

جدول شماره ۱. توزیع فراوانی متغیر وابسته هویت اجتماعی

در دانش‌آموزان دختر دبیرستانی

درصد فراوانی	فراوانی	
۱۷/۶	۶۷	کم
۷۴/۸	۲۸۵	متوسط
۷/۶	۲۹	زیاد

نتایج توصیفی متغیر جو مدرسه نشان می‌دهد که جو آموزشی مدرسه دارای بیشترین میانگین (۲۵/۴۵) و جو انتظاری و عاطفی مدرسه به ترتیب دارای کمترین میانگین (۱۲/۵۵) و (۱۲/۳۱) است. جدول شماره ۲ توزیع فراوانی و میانگین و انحراف معیار گویه‌های مربوط به متغیر جو مدرسه را نشان می‌دهد. همان‌گونه که در جدول شماره ۲ دیده می‌شود بیشترین میانگین گویه‌های متغیر جو مدرسه متعلق به گویه «حتی معلمان هم به یکدیگر احترام نمی‌گذارند»، با میانگین (۳/۴۱) و انحراف معیار (۱/۵۴) است. همچنین کمترین میانگین متعلق به گویه «در مدرسه همه معلمان بیش از وظیفه خود به بچه‌ها و مشکلاتشان توجه و رسیدگی می‌کنند» با میانگین (۲/۱۴) و انحراف معیار (۱/۵۱) است. در بین گویه‌های متغیر ارتباط با دوستان گویه «در هفته ارتباط زیادی با دوستانم دارم» بیشترین میانگین (۳/۷۴) با انحراف معیار (۱/۰۵) و گویه «من به راحتی می‌توانم راجع به مشکلاتم با دوستانم صحبت کنم» کمترین میانگین (۲/۹) با انحراف معیار (۱/۲) را به دست آورد.

جدول شماره ۲: گویه‌های مورد استفاده برای سنجش متغیر جو مدرسه و ارتباط با دوستان

انحراف معیار	میانگین	بیشترین	کمترین		
۱/۵۲	۳/۲۶	۵	۱	در مدرسه نباید به دیگران در انجام دادن کارهایشان کمک کنی.	جو عاطفی مدرسه
۱/۵۱	۲/۲	۵	۱	معلمان در صورت مشاهده ناراحتی یک دانش‌آموز سریع متوجه می‌شوند.	
۱/۴	۲/۴	۵	۱	اگر مشکلی برای یکی از دوستانم پیش بیاد بچه‌ها با او همدردی می‌کنند.	
۱/۵	۲/۱۴	۵	۱	اولیای مدرسه احساسات ما را در نظر می‌گیرند.	

۱/۴۸	۳/۲۴	۵	۱	باید در جهت موفقیت خودت تلاش کنی و به دیگران توجه نکنی.	
۱/۲۵	۲/۶۳	۵	۱	معلمان این مدرسه از سطح علمی بالایی برخوردارند.	جو آموزشی مدرسه
۱/۵	۲/۱۴	۵	۱	در مدرسه همه معلمان بیش از وظیفه خود به بچه‌ها و مشکلات درسی‌شان توجه و رسیدگی می‌کنند.	
۱/۳۶	۲/۶۱	۵	۱	من می‌توانم ایده‌هایم را در کلاس مطرح کنم.	
۱/۳۸	۲/۷۰	۵	۱	من منابع و کتاب‌هایی را که دارم، در صورت نیاز سایر دانش‌آموزان به آنها می‌دهم.	
۱/۶۴	۳	۵	۱	معدل دانش‌آموزان این مدرسه بالاست.	
۱/۴۳	۲/۷۸	۵	۱	اولیای مدرسه معنای مقررات را برای ما توضیح می‌دهند.	جو تعادل جویی مدرسه
۱/۶۴	۳	۵	۱	همکلاسی‌های من برای دعوا هر زمان که نیاز باشد، آماده‌اند.	
۱/۵۴	۳/۱	۵	۱	سال بالایی‌ها در مدرسه زورگویی می‌کنند.	
۱/۴۷	۲/۵۷	۵	۱	کلاس‌ها در زمان تعیین شده به طور منظم و کامل تشکیل می‌شوند.	
۱/۳۲	۲/۹۳	۵	۱	من اهداف تکالیف مدرسه را درک می‌کنم.	جو انتظاری مدرسه
۱/۲۴	۲/۹۳	۵	۱	من سعی می‌کنم تا کارهایی را که در مدرسه انجام می‌شود، درک کنم.	
۱/۴۷	۲/۶۹	۵	۱	همیشه اولیای مدرسه علائق شخصی‌یشان را به ما تحمیل می‌کنند.	
۱/۴۳	۲/۵۲	۵	۱	تلاش معلمان این است که ما با حرف زدن در مورد مشکلاتمان برای آنها راه حل بیابیم.	جو
۱/۵۵	۲/۶۴	۵	۱	ما در مدرسه به راحتی با یکدیگر دوست می‌-	مدرسه

				شویم.	
۱/۴۴	۳/۴	۵	۱	ما مشکلاتمان را با سایر دانش‌آموزان با حرف زدن حل می‌کنیم.	
۱/۴۵	۲/۸۲	۵	۱	رابطه معلم و دانش‌آموزان مبنی بر احترام متقابل است.	
۱/۵۴	۳/۴۱	۵	۱	حتی معلمان هم به یکدیگر احترام نمی‌گذارند.	
۱/۶۲	۳/۳	۵	۱	من از دیگر دانش‌آموزان برای انجام دادن کارهایم کمک می‌گیرم.	
۱/۲۷	۳/۲۲	۵	۱	من دوستانی دارم که می‌توانم آنها را در غم‌ها و شادی‌هایم شریک کنم.	ارتباط با دوستان
۱/۲	۲/۹	۵	۱	من به راحتی می‌توانم راجع به مشکلاتم با دوستانم صحبت کنم.	
۱/۱۶	۳/۱	۵	۱	اگر با مشکلی روبه‌رو شوم واقعاً می‌توانم روی کمک دوستانم حساب کنم.	
۱/۱۴	۳/۱	۵	۱	دوستانم واقعا تلاش می‌کنند تا در امور مختلف مرا راهنمایی کنند.	
۱/۰۵	۳/۷۴	۵	۱	در هفته ارتباط زیادی با دوستانم دارم.	
۱/۰۳	۳/۶	۵	۱	روابط صمیمی بین من با دوستانم وجود دارد.	

جدول شماره ۳ نشان‌دهنده ضریب همبستگی پیرسون میان متغیرهای مستقل و هویت اجتماعی افراد است. نتایج به‌دست‌آمده از این جداول (r) و (p)، حاکی از آن است که در سطح معناداری ۹۹ درصد رابطه‌ای معنادار قوی ($F=0/53$) میان جو مدرسه و هویت اجتماعی دانش‌آموزان دختر دبیرستانی وجود دارد. همچنین مشاهده می‌شود که متغیرهای مستقل جو مدرسه با هویت اجتماعی دارای رابطه مثبت هستند. به‌عبارتی با افزایش جو عاطفی، جو آموزشی، جو تعادل‌جویی، جو رویارویی و جو

انتظاری مدرسه، هویت اجتماعی در دانش‌آموزان دختر قویتر می‌شود. همچنین بالاترین ضریب همبستگی نیز به جو رویارویی مدرسه تعلق داشته است. بین متغیر مستقل ارتباط با دوستان با متغیر وابسته هویت اجتماعی رابطه مثبت و مستقیم ($F=0/36$) وجود دارد. نتایج این آزمون نشان می‌دهد هرچقدر ارتباط با دوستان بیشتر شود، هویت اجتماعی در دانش‌آموزان دختر بیشتر می‌شود.

جدول شماره ۳: نتایج آزمون همبستگی میان متغیرهای

مستقل و هویت اجتماعی

هویت اجتماعی		متغیر مستقل
سطح معناداری	میزان همبستگی	
۰/۰۰۰	۰/۵۳	جو مدرسه
۰/۰۰۰	۰/۲۷۱	جو عاطفی مدرسه
۰/۰۰۰	۰/۲۷۱	جو آموزشی مدرسه
۰/۰۰۰	۰/۲۸۵	جو تعادل جویی مدرسه
۰/۰۰۰	۰/۵۲۱	جو رویارویی مدرسه
۰/۰۰۰	۰/۳۶۶	جو انتظاری مدرسه
۰/۰۰۰	۰/۳۶۱	ارتباط با دوستان

جدول شماره ۴ نتایج تحلیل رگرسیون چندمتغیره را به شیوه مرحله‌به‌مرحله برای متغیر وابسته هویت اجتماعی دانش‌آموزان دختر دبیرستانی نشان می‌دهد. نتایج آماری نشان می‌دهد که از میان متغیرهای مستقل، چهار متغیر جو رویارویی مدرسه، ارتباط با دوستان، جو انتظاری و جو آموزشی مدرسه به ترتیب وارد معادله شده‌اند. مدل رگرسیونی با چهار متغیر توانسته است تا نزدیک ۳۵ درصد از تغییرات متغیر هویت اجتماعی را تبیین کند. نخستین متغیری که در معادله رگرسیونی وارد شده، جو رویارویی مدرسه است. نتایج نشان می‌دهد که میان این متغیر و هویت اجتماعی همبستگی مثبت وجود دارد؛ به این معنا که هر چقدر جو رویارویی مدرسه بیشتر شود، هویت اجتماعی به مراتب افزایش می‌یابد. در مرحله دوم متغیر ارتباط با دوستان وارد

معادله شده که دارای رابطه مثبت با متغیر وابسته هستند. نتیجه این آزمون نشان می‌دهد ارتباط غیررسمی و دوستانه دانش‌آموزان دختر منجر به افزایش هویت اجتماعی آنها می‌گردد. در مرحله سوم و چهارم متغیر جو انتظاری و جو آموزشی مدرسه وارد معادله شده که با متغیر وابسته رابطه مثبت دارد.

جدول شماره ۴. متغیرهای وارد شده در معادله رگرسیون

برای تبیین واریانس هویت اجتماعی

Sig T	T	ضریب استاندارد		Sig F	F	R ^۲	R	متغیر مستقل
		Beta	B					
۰/۰۰	۱۱/۸۷	۰/۵۲	۰/۴۹	۰/۰۰	۱۴۰/۹	۰/۲۷۲	۰/۵۲	جو رویارویی مدرسه
۰/۰۰۰	۵/۲۵۱	۰/۲۳۴	۰/۱۹	۰/۰۰	۸۹/۱۷	۰/۳۲۳	۰/۵۷	ارتباط با دوستان
۰/۰۰۱	۳/۳۰۲	۰/۱۷	۰/۲۴	۰/۰۰	۶۴/۶۴	۰/۳۴۵	۰/۵۸۶	جو انتظاری مدرسه
۰/۰۴۴	۲/۰۲۵	۰/۰۹۶	۰/۰۴۵	۰/۰۰	۴۹/۹	۰/۳۵۱	۰/۵۹۴	جو آموزشی مدرسه

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های حاصل از این پژوهش در دو سطح توصیفی و استنباطی نشان می‌دهند که هویت اجتماعی در میان دختران نوجوان دبیرستان‌های سطح شهر کرمان در سطح متوسط وجود دارد. از عوامل مرتبط با هویت اجتماعی که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفت، جو حاکم بر مدارس و ارتباط با دوستان این دختران نوجوان بود. مدارس علاوه بر برنامه آموزشی و ساخت رسمی که دارند، دارای ساخت غیررسمی و روابط غیررسمی هستند و می‌توان جو مدرسه را به انواع گوناگون دسته‌بندی کرد. جوهایی

مورد توجه در این پژوهش که در زمینه هویت اجتماعی مورد بررسی قرار گرفتند، عبارت‌اند از: جو عاطفی، جو آموزشی، جو تعادل جویی، جو رویارویی و جو انتظاری مدرسه. از میان جوهای گوناگون مدرسه، جو آموزشی بیشترین میانگین و جو عاطفی کمترین میانگین را در مدارس سطح شهر کرمان به دست آوردند.

نتایج ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد که میان عامل جو مدرسه و هویت اجتماعی در دختران دبیرستانی رابطه وجود دارد. به عبارت دیگر همه جوهای مربوط به مدرسه با هویت اجتماعی دانش‌آموزان رابطه‌ای مثبت و معنادار دارند. در واقع جو مثبت مدرسه در ابعاد گوناگون رویارویی، انتظاری، آموزشی، عاطفی و جو تعادل جویی منجر به افزایش هویت اجتماعی در دانش‌آموزان می‌شود. نتایج این پژوهش با تحقیقات انجام‌شده (ریموند و همکاران، ۲۰۱۱؛ میهر و برت، ۲۰۰۵؛ اکبرپور، ۱۳۸۱؛ آلمال، ۱۳۹۰؛ امیدیان و همکاران، ۱۳۹۸) مبنی بر وجود رابطه میان فعالیت‌های مدارس و متغیر هویت اجتماعی موافق است. بین روابط غیررسمی دانش‌آموزان دختر در مدارس و هویت اجتماعی نیز رابطه مثبت و معناداری به دست آمد که با نتایج تحقیقات (سیدانیوس و همکاران، ۲۰۰۴؛ کارلناس، ۲۰۲۰، الیوتی و همکاران، ۲۰۲۰؛ میرهاشمی و همکاران، ۱۳۹۰) همسو است.

نتایج حاصل از آزمون رگرسیون نشان می‌دهد که ترتیب جو رویارویی، ارتباط با دوستان، جو انتظاری و جو آموزشی مدرسه نقش بیشتری در تبیین هویت اجتماعی دانش‌آموزان دختر دبیرستان‌های شهر کرمان دارد. نتایج استنباطی پژوهش حاضر به طور کلی نظریه گیدنز، روتر و مید را تأیید می‌کند و موافق با آنهاست. جو رویارویی بیشترین نقش را در بین سایر ابعاد مدرسه در تبیین هویت اجتماعی دختران دارد که اهمیت کیفیت ارتباطات درون مدرسه‌ای بین عوامل گوناگون دانش‌آموزان، همکلاسی‌ها، معلمان، مدیران و... در مدیریت و برنامه‌ریزی مدارس نشان می‌دهد. در واقع دو عامل جو رویارویی و ارتباط با دوستان به عنوان مهمترین عوامل مؤثر در هویت اجتماعی دانش‌آموزان دختر مطابق با نظریه گیدنز، روتر و مید بیانگر آن است که یکی از پایه‌های مهم هویت اجتماعی دختران در نهادهای رسمی و غیررسمی محلی اجتماعی قرار دارد. اگر نهادهای رسمی نظیر مدرسه و دانشگاه و روابط غیررسمی نظیر خانواده و همسالان ابعاد گوناگون وجودی انسان را به درستی بشناسند و در برنامه‌ریزی‌ها مورد توجه قرار دهند میتوانند هویت اجتماعی قوی در دختران اعم از

هویت ملی، دینی، جنسیتی و فرهنگی ایجاد نمایند و به تبع بسیاری از مشکلات تحصیلی و مسائل اجتماعی در آینده پیشگیری و جلوگیری نمایند.

بنابراین مدرسه و کلاس از اجزا و افراد گوناگون تشکیل شده است و ارتباط متقابل میان این عناصر و کیفیت این ارتباطات تشکیل جو را مدرسه می‌دهد که تعامل و رفتارهای افراد در مدرسه نیز تحت تأثیر جو حاکم بر مدرسه قرار می‌گیرند. جو رسمی و غیررسمی مدرسه اعم از کیفیت کنش متقابل میان معلم و دانش‌آموز، جو همکاری و مراقبت میان معلمان و دانش‌آموزان، تدارک سازمان‌یافته مطالب درسی در بهبود هویت اجتماعی نوجوانان دختر نقشی مؤثر دارد. همچنین پیوند عاطفی دانش‌آموزان با برنامه‌ها و اهداف مدرسه و احساس تعلق داشتن به اجزا و عوامل مدرسه، نحوه مدیریت مدرسه، همکاری میان اولیا و مربیان و دانش‌آموزان و وضعیت کنترل و اداره مدرسه در جذب دانش‌آموزان به هویت اجتماعی مؤثر است. بنابراین، مدرسه و پیوند آن با دانش‌آموزان و ارتباط با دوستان می‌تواند به ایجاد هویت اجتماعی در نوجوانی کمک کند.

با توجه به فرآیند پژوهش حاضر و یافته‌های مربوط، به نظر می‌رسد آموزش مهارت‌ها و منابع هویت اجتماعی جهت فعالیت اجتماعی سازنده در مدارس و جامعه و ارائه الگوهای رفتاری مفید و جذاب از طرف دانش‌آموزان می‌تواند در ایجاد هویت اجتماعی آنها مفید واقع شود. در برنامه‌ریزی فعالیت‌های گوناگون مدرسه از نظرات دانش‌آموزان بهره بگیرند و فعالیت‌ها را هدفمند در جهت پرورش هویت ملی، دینی و اجتماعی دانش‌آموزان تدوین کنند. بهتر است در تدوین و اجرای مقررات، برنامه‌ریزی‌های آموزشی، تفریحی و حل مشکلات مدرسه از دانش‌آموزان کمک بگیرند. توجه چند بعدی و برابر به دروس مختلف اعم از جغرافیا و تاریخ ایران، ارزش‌ها و مفاخر ملی و دینی، ایجاد جلسات پرسش و پاسخ و مشاوره برای حل مسائل دینی و اجتماعی، برگزاری دوره‌های پرورش مهارت‌های اجتماعی، نیز در ساعات تفریح و آزاد مدرسه کارایی بسیار دارد. جو عاطفی مثبت و شاد و برنامه‌های خلاق و پرانرژی نظیر جشن‌های ملی و دینی می‌تواند هویت اجتماعی دانش‌آموزان دختر را در جهت برنامه‌های سازنده هدایت و تقویت نماید. پیشنهاد می‌شود مدیران در حل مسائل دانش‌آموزان از یک متخصص مشاوره، مددکار و روانشناس کمک بگیرند. رعایت اصول اخلاقی و ایجاد محیط تعاملی مثبت توسط عوامل مدرسه اعم از مربیان آموزشی،

پرورشی، معلمان، معاونین و مدیران به عنوان الگوهای عملی در شکل‌گیری هویت اجتماعی دانش‌آموزان تأثیرگذار است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- ابراکرامی، نیکولاس (۱۳۹۳) درآمدی بر جامعه شناسی، ترجمه هادی جلیلی، تهران، نی.
- اکبرپور، زهرا (۱۳۸۱) بررسی عوامل اقتصادی - اجتماعی موثر بر هویت اجتماعی دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر شیراز، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
- امیدیان، مرتضی، فروزان باغیا زاده و غلامحسین مکتبی (۱۳۹۸) «رابطه جوّ مدرسه و راهبردهای حل تعارض با هویت و التزام تحصیلی، نقش میانجی وظیفه شناسی»، مجله روانشناسی و روان پزشکی شناخت، سال ششم، شماره ۵، ۱۴-۲۶.
- آمال، فرنگیس (۱۳۹۰) «سیمای هویت اجتماعی جوانان ایرانی»، مطالعات ملی، ۱۲ (۳) ۱۴۸-۱۲۱.
- باقری، معصومه و محمد سلیمان نژاد (۱۳۸۹) «بررسی جامعه شناختی هویت جوانان»، نشریه جامعه شناسی تاریخی، ۱ (۳) ۹۳-۱۱۰.
- برک، لورای (۱۳۸۵) روانشناسی رشد (از نوجوانی تا پایان زندگی) ترجمه یحیی سید محمدی، تهران، ارسباران.
- پارسا پژوه، سپیده (۱۳۷۹) بررسی هویت‌های فرهنگی دختران جوان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱) هویت اجتماعی، ترجمه تورج یار احمدی، شیراز.
- جهانگیری، جهانگیر و مهدی معینی (۱۳۸۹) «بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و هویت ملی؛ نمونه مورد مطالعه دانشجویان دانشگاه شیراز»، مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۶ (۱) ۷۴-۳۷.
- حسین چاری، مسعود و محمد خیر (۱۳۸۲) بررسی جو روانی- اجتماعی کلاس به عنوان یکی از مؤلفه‌های فرهنگ مدرسه، مجله علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز، ۳ (۳) و ۴ (۴) ۴۲-۲۵.
- خالق پناه، کمال (۱۳۸۴) دگرگونی نسلی و هویت اجتماعی در کردستان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- خلخال، علی (۱۳۷۹) «ارائه چارچوب نظری برای تشخیص جو مدرسه»، فصلنامه تعلیم و تربیت (آموزش و پرورش) (۶۲) ۷۸-۱۰۲.
- ریتزر، جورج (۱۳۷۴) بنیان‌های جامعه شناختی، ترجمه تقی آزاد ارمکی، تهران، سیمرغ.
- زاهد زاهدانی، سیدسعید و مسعود الماسی (۱۳۸۶) «بررسی تطبیقی عوامل اجتماعی مرتبط با گرایش به رفتار بزهکارانه در میان حاشیه‌نشینان و غیر حاشیه‌نشینان» فصلنامه دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، ۲ (۳)، صص ۲۵-۷۴.
- سیف، دیبا، لعیا بشاش و مرتضی لطیفیان (۱۳۸۳) «تأثیر ابعاد خود بر روابط اجتماعی با همسالان در

- نوجوانان مراکز آموزشی استعدادهای درخشان و مدارس عادی»، مجله روانشناسی، شماره بیست و نهم، صص ۷۸-۹۱.
- صفری شالی، رضا و آتیه عبدمولایی (۱۳۹۵) «تأثیر عوامل اجتماعی شدن بر هویت نوجوانان» فصلنامه خانواده و پژوهش، شماره ۲۷، صص ۱۱۷-۱۳۶.
- عاملی، سعیدرضا (۱۳۸۹) دو جهانی شدن‌ها و آینده هویت‌های همزمان، نبراس، سال دوم، شماره‌ی سوم و چهارم، صص ۱۱۹-۱۳۴.
- کفاشی، مجید، منوچهر پهلوان و عباس عربی نژاد (۱۳۸۹) بررسی تأثیر سبک زندگی بر هویت اجتماعی؛ مطالعه موردی جوانان ۱۵ تا ۳۵ ساله شهر بابل» فصلنامه پژوهش اجتماعی، شماره ۹، صص ۱۱۷-۱۳۹.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸) پیامدهای مدرنیت، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، مرکز.
- (۱۳۸۳) جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نی.
- (۱۳۸۷) تجدد و تشخص، جامعه و هویت شخصی در عصر جدید، ترجمه ناصر موفقیان، چاپ پنجم، تهران، نی.
- مجله رشد آموزش علوم اجتماعی (۱۳۷۲) سال پنجم، شماره ۱۷، صص ۳۰.
- مقدس، علی اصغر و بیژن خواجه‌نوری (۱۳۸۴) «جهانی شدن و تغییر هویت اجتماعی زنان، بررسی موردی دو شهر شیراز و استهبان»، مجله مطالعات زنان، سال سوم، شماره ۷.
- مهرمند، احد، حسین اشرفی سلطان احمدی، بهاره عزیزی نژاد و علی ماندگار (۱۳۸۸) «بررسی جامعه شناختی میزان رابطه هویت ملی و هویت قومی در بیت جوانان آذری زبان شهر ارومیه»، فصلنامه مطالعات اجتماعی، شماره ۱۱۲، صص ۹-۱۱۰.
- میرهاشمی، مالک و لیبا حیدرپور (۱۳۹۰) «ارتباط عوامل اجتماعی با هویت اجتماعی دانش‌آموزان»، فصلنامه پژوهش اجتماعی، سال چهارم، شماره ۱۲، صص ۱۶۸-۱۸۵.

- Baumann, G. & Sunier, T. (2004) The school as a place in its social space. NewYork, Berghahn books.
- Brown, R. (1985) "Social Identity", in, Adam and Jessica Kupppe (eds.) the social Science Encyclopedia, London, R. K. P.
- Cardenas , D., Sublonniere, R. (2020) "Participating in a New Group and the Identification Processes ; The Quest for a Positive Social Identity". The Journal of Child Psychology and Psychiatry. Vol 59. Issue 1: 189-208.
- Cooper ,C.R. (1998).The weaving of maturity, culture perspectiveson adolescent development .New York, Oxford University Press.
- Hogg, M. A. & Abrams, D. (1988) Social Identification, A Social Psychology of Inter group Relations and Group Process, London, Rout ledge.
- Maehr, S. & Barrett, M. (2005) German pupils'sense of national identity and

- knowledge of national symbols. Unpublished paper, Department of Psychology, University of Surrey.
- Marcia, J. E. (2002) "Adolescence, Identity and the Bernardone family", Journal of Marriage and the Family, Vol. 2, No 3, pp 199 – 209.
- Olivetti, C., Patacchini, E., Zenou, Y. (2020) "Mothers, Peers and Gender –role Identity". Journal of the European Economic Association. Vol 18. Issue 1 : 266-301.
- Parra, O.A., Sanchez-Queija, A.Y.I. (2002) Parents and peers influences on emotional adjustment during adolescence. Paper Presented at VIII EARA Conference Oxford.
- Raymond, T. G. and Lawrence G. H. (2010) "Social Identity ; A multidimensional Approach". The Journal of Social Psychology. Vol 127. Issue 3: 299-308.
- Sidanius, J., Vanlaar, C., Levins, S., Sinclair, S. (2004) "Ethnic Enclaves and the Dynamics of Social Identity on the College Campus", Journal of Personality and Social Psychology. 87 (1): 99-110.
- Tajfel, H. (1979) An Integrative Theory of Inter group conflict, Moterey, Brooks /cole.
- Williams, J. (1984) "Gender and Intergroup Behaviour, Towards an Integration". British Journal of Social Psychology, Vol 23. Issue 4: 311-316.
- Wyn, J., White, R. (1997) Rethinking Youth, London. Sage.

